

İslâmcılık Kitabı

Ali Bulaç – 04.10.2004

İletişim Yayınları'nın çıkarttığı Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce serisinin 6. cildi İslamcılık üzerine. Kitapta Ali Bulaç üzerine bir yazı olduğu gibi kendisinin de kitapta bir makalesi yer alıyor. Bulaç, bu çalışmayı Aksiyon için değerlendirdi.

Derin tarihsel kökleri bu ülkede olmasına rağmen bir iki eser dışında İslamcılık hakkında önemli çalışmaların yapıldığını söylemek güç. Tarihsel derinliği, yayılma alanı, toplumsallaşma potansiyeli ve halen süren fikri/siyasi etkisinin en çok kendini hissettirdiği Türkiye'de bu alanda yüzlerce çalışma yapılması beklenirdi.

Sözünü ettiğimiz bir-iki çalışma'nın da İslamcılık hakkında ne kadar doğru ve tatminkar bilgi aktardığı, konuyla ilgili işe yarar bir perspektif kazandırdığı tartışma konusu. Tarık Zafer Tunaya'nın "İslamcılık Akımı" (2. Bsm. 2003), yakın tarihin siyasi gelişmelerine paralel kronolojik bir çalışmadır. Mümtaz'er Türköne'nin "İslamcılığın Doğuşu" (1994), Yeni Osmanlı Düşüncesi, Hilafet ve İttihad-ı İslam açısından önemlidir. Ancak İslamcılığın köklerini salt Yeni Osmanlılar'a indirgemek ne kadar doğru, üzerinde durulmaya değer bir konudur. İsmail Kara'nın belli bir emeğin mahsulü olan "İslamcıların Siyasi Görüşleri" (1994) adlı kitabı, Meşrutiyet'in fikri ve siyasi atmosferinde İslamcılığın kendine yer arayışını anlatır. Yine aynı müellifin "Türkiye'deki İslamcılık Düşüncesi" (1986) çalışması, seçme okuma parçalarını bir araya getirir; bunların içinde bir tür yakıştırma yoluyla İslamcı kanada yerleştirilmiş isimler olduğu gibi, sonraları Türkçülüğünü ilan etmiş isimler de vardır.

İletişim yayınları arasında çıkan ve Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce dizisinin altıncısı arasında yer alan İslamcılık kitabı (İstanbul, 2004) bir edisyondur. Benim de iki yazıyla (İslamcıların Üç Nesli ve Medine Vesikası) katkıda bulunduğum kitap, çeşitli yazar ve araştırmacıların konuyla ilgili yazılarını bir araya getirmiş, son bölüm "seçme metinler'e ayrılmıştır. 1112 sahifeden oluşan İslamcılık kitabının editörü Yasin Aktay.

Bu tanıtım yazısında iki nokta üzerinde durmakla yetineceğim:

İlki, İslamcılık kitabı son tahlilde "dışarıdan bir okuma"dır. Modern tarihteki başlangıcı 19. yüzyılın son çeyreğine kadar götürülebilecek olan bu akım, mesela Ahmet Çiğdem tarafından

“siyasi bir ideoloji” olarak görülmektedir (s. 27). Aslında İslamcılıkla ilgili cevabını ilk aramız gerek sorulardan biri şudur: İslamcılığı formüle edenler, bu akımı belli bir tarihin ürünü olarak mı ortaya çıkardılar, yoksa belli bir tarihin kırılma noktasında dışarıdan gelen bir saldırıya ve içerde yaşanan bir travmaya cevap olarak mı geliştirdiler? Bu hayati soruya cevap bulamıyoruz. İslamcılığın modernliğe bir cevap olduğu kısmen doğrudur. Ama sadece bundan ibaret değildir. Müslüman dünya iki yüz senedir bir nefsi müdafaa hâli yaşamaktadır. Bir yandan varlığını müdafaa ederken, öte yandan kendi kaynaklarından hareketle yeni bir varoluş mücadelesi de vermektedir. Bu yönüyle İslamcılık kendi tarihinin ıslahı ve toplumun ıslahatı projesidir de. Bu açıdan yakın tarihte şu veya bu düzeyde etkili olan diğer siyasi akımlardan, sözgelimi batıcılık, Türkçülük ve liberal düşüncelerden esaslı bir farklılık arz eder.

Son iki yüz senede sadece siyasi irade ve onun kontrol ettiği devlet aygıtı değil, toplumsal ahlak ve zihniyet alanında da bir çöküntü hâli yaşandı. Bir toplum kendi içinde taşıdığı değerler çerçevesinde tarihteki varlığını devam ettirir. Bu ya yeni bir güç biriktirilmesini sağlar ya da güç kaybına yol açar. Son iki yüz senede Osmanlı devleti ve genel olarak İslam ümmeti genel bir güç kaybına uğradı. İlk nesil İslamcılar (1856-1924) sorunu devletin kurtarılmasında buldular, ama çok geçmeden geniş kapsamlı bir toplumsal ıslahatın gerekli olduğuna da kanaat getirdiler. Bu çerçevede eğer ümmetin içinden geçtiği tarihi tecrübenin bir kritiği yapılacaksa, bu kritiği batıcı akımlar, sol, milliyetçi veya liberal ideolojilerin perspektifinden yapmak mümkün değildir. Bunu ancak kendisi özne iken, vuku bulan derin kırılma ile nesne durumuna düşen/düşürülen Müslümanların yapması gerekecekti. Nitekim İslamcılar da bunu yapmaya çalıştılar.

İkincisi, genel bir betimleme, İslamcı akımın içinde yer alan versiyonların bir tanıtımı amacını taşıyan kitapta kullanılan yöntemin sorunlu olduğunu tespit ediyoruz. Yazarların kahir ekseriyeti, sosyal bilimlerin bilinen enstrümanlarına başvurmayı ihmal etmiyor, İslami akımların ve bu akımlar içinde yer alan grupların, şahsiyetlerin hangi tarihsel durum ve sosyal çevre şartlarının etkisinde fikirlerini geliştirdiklerini araştırıp bulmaya çalışıyorlar. Mesela M. Hakan Yavuz’un “Neo-Nurcular: Gülen Hareketi” (s. 295) ve aynı yazarın “Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek” (s. 591) yazıları bu yöntem en iyi örnek sayılır. Yazar, bir “İslamolog’un başvuracağı yöntemi kullanarak, Türkiye örneğinin en önemli iki hareketi, Siyasal İslam ve Toplumsal İslam akımlarını analiz etmeye çalışmaktadır.

Tarihsel durum veya sosyal çevre şartlarının "belirleyici faktör" kabul edildiği bu yöntem içinden bakıldığında, Müslüman aktörün varlığı, iradi karar ve eylemleri flulaşmakta, harici faktörler bütünü öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle bu bakış açısından aktörü faktör belirlemektedir. Oysa diğer sosyal olaylarda olduğu gibi İslamcılık akımlarının ortaya çıkışında da, faktör sadece aktörü etkilemekle sınırlı kalmaktadır, ama hiçbir şekilde belirleyememektedir. Eğer genel anlamda insanın her tarihsel durumda çevre faktörlerinin belirleyiciliği altında olduğunu düşünürsek, bu onun dünyadaki varlığına ve tarihsel amacına aykırı olurdu.

Son tahlilde İslamcılığı "açıklama"yı, belli bir tarihsel sürece ve çerçeveye oturtmayı hedefleyen bu yöntem, bize aktörü motive eden hakiki ve asli sebepler konusunda hiçbir şey söylemiyor. Acaba bir Müslüman, kendi dininin temel varsayımlarından, akaid, kelam ve fıkıh gibi oluşmuş tarihsel çerçevelerden hareketle fikri, toplumsal ve siyasi bir yeniden uyanış hareketine girerken, onu tarih sahnesine çıkaran şey nedir? İçinden geçtiği tarihsel süreç mi, yoksa dininin ana kaynaklarından aldığı ilhamlar mı? Sözelimi, eğer Fethullah Hoca'yı bu fiile sürükleyen çevresel faktörler ise, onun dininin kendi düşünceleri ve eylemleri üzerindeki etkisi nedir? Fethullah Hoca, çevresel rüzgarın önünde sürüklenen iradesiz bir yaprak mı? Şimdi yaptıklarının dışında başka bir şey yapamaz mıydı? Bu yöntem açısından bakıldığında, Hoca, yapması gerekeni yaptı, zaten başka bir şey yapamazdı.

Bu bakış açısından hareket ettiğimizde önemli bir soru havada kalmaktadır: Fethullah Hoca, eğer küresel bir projeyi kendisi tasarladıysa, bu tasarımının ilhamını, kaynağını dinden, dini kaynaklarından hareketle anladıklarından mı aldı, yoksa bütün tasarım aşamalarında salt kendi zihni fakülteleri mi belirleyici oldu?

Şerif Mardin'in "Bediüzzaman" adlı çalışmasında da aynı yöntemin daha rafine ve ustalıkla kullanıldığını ve benzer açıklama modellerine başvurulduğunu görüyoruz. Mardin'e göre, Said Nursi'nin Van, Bitlis ve Doğu'daki faaliyetleri ile gördüğü genel kabul bu yörenin çevresel şartlarıyla uyum içindedir. Ama aynı Said Nursi'nin Isparta ve Barla'da gördüğü hüsnü kabulün maddi, açıklanabilir bir zeminini bulmak son derecede güç görünmektedir.

İslam, İslamcı akımlar, Müslüman aktör ve İslam dünyası üzerinde çalışan sosyal bilimciler, oryantalistler ve İslamologlar, çalışmalarında Müslüman öznenin dile getirdiği fikirleri ve açığa vurduğu davranışlarını temel alır, bir tür nesneleştirerek araştırma konusu yapar.

Kuşkusuz belli sonuçlara ulaşırlar. Ama daima eksik bir şey kalmaktadır ki, o da özneyi motive eden kaynağın belirleyici rolüdür. Başka bir ifadeyle Müslüman öznenin bu şekilde düşünmesini ve yapip etmesini mümkün kılan temel kaynaklar (Kur'an ve Sünnet, tarihi tecrübe, ümmetin örfü) bilinmedikçe elde edilen bilgiler eksik gözlem, yanlış yargı ve malul sonuçlar olarak kalmaya mahkumdurlar. Bu yüzden hangi üst donanım ve imkanlarla yapılmış olursa olsunlar, söz konusu çalışmalar doğru bilgiye varmaktan uzaktırlar, bu açıdan da önlem alıcı potansiyelleri zayıftır.

Bütün eksikliğine rağmen İslamcılık Kitabı dikkate değer bir çalışmadır. Ama yer yer haksız suçlamalara yer verebilecek kadar edisyon hataları içermektedir. Mesela Cihan Tuğal'ın İslamcılığın Dini Çoğulluk Alanındaki Krizi: Alevilik Açmazı Hakkında Bazı Açılımlar (s. 493-502) makalesinde benimle ilgili şu haksız değerlendirme yapılmaktadır: "Ali Bulaç'ın, bir arada yaşamak için Alevilerin Kur'an'a ve Sünnet'e dönmesini neredeyse koşul olarak göstermesi, aynı yazarın Hristiyanlar, Yahudiler ve ateistlerle bir arada yaşama konusundaki netliğiyle karşılaştırıldığında görülecektir ki, İslamcılar hâlâ Osmanlı İmparatorluğu gibi Alevileri gayrı Müslimlerden daha 'tehlikeli' bir grup olarak görme eğilimindedirler."

Eğer Tuğla, benim hangi yazımda veya kitabımda bu iddiayı öne sürdüğümü gösterseydi, bir açıklamasını yapardım. Ama ben hiçbir yerde böyle bir düşünceyi savunmadım, böyle bir eğilim içinde olmadım. Redaksiyon ekibi en azından bu konuda yazardan kaynak göstermesini isteyebilirdi.

<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=16466>